

תוכן העניינים

- יא פתח דבר
- 1 מבוא
- 8 פרק ראשון: הסיפור על כיבוש הארץ: מבנה ומשמעות
משמעות הסיפור: סקירת המחקר 8
מבנה הסיפור על כיבוש הארץ 10
- 30 סיכום: משמעות הסיפור על כיבוש הארץ לנוכח המבנה המיוחד שלו
נספח: מבנים כיאסטיים במעברים שבין מנהיגים 31
- 33 פרק שני: יהושע: ממשיכו של משה (פרק א)
חלקי הפרק ותיחום חלקיו 33
פסוקים א-ט: אפיונם ותפקידם 35
תפקידם של פסוקים י-יא 46
הדר-שיח בין יהושע לשניים וחצי השבטים (פסוקים יב-יח) 46
סגנון הפרק 49
סיכום 51
- 53 פרק שלישי: שליחת המרגלים ליריחו (פרק ב)
מקומו של פרק ב במהלך הסיפור 53
מבנה הסיפור ואחדותו 56
משימתם של המרגלים וביקורם אצל רחב 58
המשמעות של סיפור המרגלים: מעבר בין תקופות 61
עיצוב הדמויות 68
הטמעה והרחקה בסיפור הכיבוש: רחב, הגבעונים ועכן 74
- 83 פרק רביעי: הסיפור על מעבר הירדן (פרקים ג-ה, א)
תיחום הסיפור 83
הקשיים בסיפור 84
פתרון הקשיים: סקירה של מקצת הדעות 85
הרב ממדיות בסיפורת ובמקרא 91

הרב ממדיות בסיפור על מעבר הירדן 93
סיכום 107

פרק חמישי: אחרי הכניסה לארץ ולפני הכיבוש (פרק ה, ב-טו) 109
ברית המילה 109
הפסח 113
האכילה מתבואת הארץ והפסקת המן 114
פגישת יהושע עם שר צבא ה' 116
סיכום 119

121 סיפורי המלחמות: מבוא (פרקים ו; ח, א-כט; י; יא, א-טו)

123 פרק שישי: כיבוש יריחו (פרק ו)
הקשיים הטקסטואליים בסיפור וכיווני הפתרון במחקר 123
נס וטבע בסיפור יריחו 126

141 פרק שביעי: כיבוש העי (פרק ח, א-כט)
גבולות הסיפור 141
יהושע הצייתן לעומת יהושע המנהיג 142
סיכום: יריחו לעומת העי 158

161 פרק שמיני: כיבוש הדרום (פרק י)
חלקי הסיפור וגבולותיו 161
גישות דיאכרוניות 161
הסיפור על כיבוש הדרום: קריאה סינכרונית 163

182 פרק תשיעי: כיבוש הצפון (פרק יא)
גבולות הסיפור 182
מבנה הסיפור על כיבוש הדרום (פרק י) 182
כדגם לסיפור על כיבוש הצפון (פרק יא)
חלקיו של הסיפור על כיבוש הצפון 185
סיכום: כיבוש הצפון בהשוואה לכיבוש הדרום 193

195 פרק עשירי: הסיכומים לסיפור על כיבוש הארץ
(פרקים יא, טז-יב, כד)
גבולות היחידה 195
חלוקת היחידה לשלושה סיכומים 195
הסיכום הראשון (פרק יא, טז-כ) 197
הסיכום השני (פרק יא, כא-כג) 200

הסיכום השלישי (פרק יב) 202
סיכום ומסקנות 205

206	סוף דבר
208	הקיצורים של כתבי העת והסדרות
210	הקיצורים הביבליוגרפיים
236	מפתח המקורות
242	מפתח העניינים

פתח דבר

ספר זה מושגת על עבודת הדוקטור שהגשתי לסנט של אוניברסיטת בר-אילן בשנת תשנ"ט וכתרתה: 'המבנה הספרותי של סיפור כיבוש הארץ בספר יהושע (פרקים א-יא) ומשמעותו'. הפרק העשירי בספר התפרסם לראשונה בתרביץ ע (תשס"א), עמ' 5-15.

המחקר המוצג כאן הוא ניסיון לברר על ידי ניתוח ספרותי מה היא האידאולוגיה של פרקי הכיבוש בספר יהושע. ספר יהושע זכה להתייחסויות מקיפות של חוקרי היסטוריה, ארכאולוגיה וגאוגרפיה. למרבה הצער הוא לא זכה להתייחסות הראויה בכל הקשור להיבטיו הרעיוניים והספרותיים. המחקר המוגש בזה מצביע על הפוטנציאל הטמון במחקר הספרותי של ספר יהושע על כל גווניו. אני מקווה שספרי ימריץ אחרים לעסוק גם הם בסיפורי יהושע.

'אודה ה' בכל לבב בסוד ישרים ועדה' על ששמני בין יושבי בית המדרש ונתן בי את הכוח והיכולת לעסוק בדברי תורה ושם בפי את תורתו הערבה והאיר עיניי בה. אני מודה להוריי יום טוב וקלרה עסיס על שנטעו בי אהבת תורה ודרך ארץ ועל שתמכו בי ועודדוני בכל שנותיי. עצותיו והדרכתיו של אבי מורי הן נר לרגליי. פרותיי יונקים מהשורש.

אני מודה לפרופ' משה גרסיאל, מדריכי בעבודת הדוקטור, על הנחייתו, שאף שנעשתה ברובה ממרחק של מאות קילומטרים, הייתה טובה, מועילה ובעיקר נעימה. אני מכיר לו תודה על עצותיו המחכימות ועל עמידתו לצדי במרוצת שנותיי באוניברסיטה ועל שהאיר אליי פניו. אני מבקש להודות גם לפרופ' שמואל ורגון, לד"ר יצחק צפתי, לפרופ' יעקב קליין, לפרופ' עמוס פריש ולפרופ' רימון כשר על העזרה והתמיכה שהעניקו לי במשך כל השנים. האווירה הטובה והחברית בקרב עמיתיי במחלקה לתנ"ך באוניברסיטת בר-אילן הופכת עבודה לתענוג, ועל כך יבורכו כולם. תודה מיוחדת שלוחה לפרופ' יאיר זקוביץ מהאוניברסיטה העברית בירושלים. פרופ' זקוביץ המריצני לפרסם עבודה זו, והערותיו היו חשובות ביותר לשיפור המחקר עד שקיבל את צורתו הסופית. זכות היא לי שפרופ' זקוביץ נכון תמיד, מאז ועד עתה, להקדיש מזמנו היקר כדי לקרוא את מחקריי, להעיר, להאיר ולהשיא עצה.

לכבוד לי שהנהלת קרן ס"ש פרי החליטה להוציא ספר זה בסדרת מחקריה במקרא, ואני מודה לה על תמיכתה. תודה גם לאוניברסיטת בר אילן על תמיכתה בהפקת הספר. תודה לרן בנוביץ, מנכ"ל הוצאת מאגנס לשעבר ולרם גולדברג, על עבודתם המסורה למען הוצאת הספר לאור. תודה מיוחדת לענת ברנשטיין, עורכת

הלשון של הספר, על סבלנותה ועל מסירותה. ותודה גם לטלי אמיר, מרכזת עריכת הלשון של הוצאת מאגנס, על סיועה הרב. תודה למיכל שטרנטל, ראש המדור לכתבי יד במרכז לאומנות יהודית באוניברסיטה העברית, על עזרתה באיתור האיור שבעטיפת הספר.

במהלך השנים שעבדתי על המחקר זכיתי במלגות רבות. תודה לקרן שופף, לקרן לזיכרון ולתרבות יהודית, לקרן פולבר ולוועדת הפרסים והמלגות באוניברסיטת בר-אילן. גם את פרס ריקליס היה לי הכבוד לקבל. כל אלה סייעו לי רבות ועודדו אותי להמשיך בעבודתי.

תודה אחרונה, חביבה ומיוחדת, לחנה רעייתי על נכונותה לשאת בעול ולצעוד עמי למרחקים, ובעיקר על השותפות לדרך. לה ספר זה מוקדש.

אליהו עסיס

ירושלים, ערה"ש תשס"ה

מבוא

היבטיו ההיסטוריים והארכאולוגיים של ספר יהושע זכו להתייחסות רחבה במחקר בעיקר משום שבספר זה כרוכה סוגיית הראשית של ישראל.¹ בתחילת המאה העשרים שררה הדעה שספר יהושע הוא חלק בלתי נפרד מספרות התורה. תפיסה זו התבססה על שהבטחת הארץ בספר בראשית ובספר שמות מתגשמת בספר יהושע, וכי בלא התיאור של ירושת הארץ בספר יהושע ספרי התורה הם חסרי סיום ולא שלמים. לפיכך מצאו חוקרים שדגלו בגישה של השערת התעודות את המשך מקורות התורה בספר יהושע.²

על השערת התעודות כמו מערערים ובראשם אלברכט אלט ומרטין נות. מחקריהם הביאו למפנה שבעקבותיו נתגבשה הגישה הרווחת בקרב מרבית חוקרי המקרא עד היום. נות טען שספר יהושע אינו חלק מספרות התורה אלא חלק מחיבור דו־טרונומיסטי, הכולל את ספר דברים ואת ספרי נביאים ראשונים.³ לפי גישתו הורכב ספר יהושע מסגות אטיולוגיות עצמאיות ומכמה אגדות גיבורים ממקומות אחרים. כל אלה נערכו בידי עורך דו־טרונומיסטי, שהוסיף עליהן משלו.⁴

- 1 לתולדות המחקר בהיבטים ההיסטוריים והארכאולוגיים של הספר ראה בולינג, ספר יהושע, עמ' 1009–1011; פינקלשטיין, ארכאולוגיה, עמ' 269–284.
- 2 למשל קינן, הקסטויק, עמ' 3, 103–107, 130–138, 157–159; ולהאוזן, חיבור, עמ' 118–136; שטרינגל, יהושע, עמ' 131; קרפנטר והרפורד-בטרסבי, הקסטויק, עמ' 303; מולנברנק, אגדת כיבוש הארץ; פון רד, בראשית, עמ' 13–20.
- 3 נות, יהושע, עמ' 9–10, 16; הנ"ל, ההיסטוריה, עמ' 5–8, 36–41. לווריאציות אחרות ראה טוניגי, ספר הכיבוש; מייס, ישראל, עמ' 40–57. לאחרונה נשמעת הטענה שספר יהושע הוא ספר עצמאי. בעניין זה ראה צ'ילדס, מבוא, עמ' 232–234 (לדיון בשתי הגישות ראה שם, עמ' 230–232); אחיטוב, יהושע, עמ' 4–9. לדיון נרחב על משמעותו של ספר יהושע בגישתו של נות בנוגע להיסטוריה הדו־טרונומיסטית ראה פקם, המשמעות. ברינד (המקורות) מנסה להפריד בין הטקסט הקדם-דו־טרונומיסטי ומקורותיו ובין העריכה הדו־טרונומיסטית המאוחדת. ראה למשל גריי, יהושע, עמ' 6–9; סוג'ין, יהושע, עמ' 7–14; בולינג, ספר יהושע, עמ' 1007. לביקורת על גישתו של נות ראה מובינקל, כיבוש הארץ, עמ' 9, 33–41.
- 4 נות, יהושע, עמ' 11–13; הנ"ל, ההיסטוריה, עמ' 36–41. פרשנים הצועדים בעקבות נות אינם שוללים לגמרי את הימצאותם של מקורות התורה בספר יהושע בצד סגות אטיולוגיות ואגדות גיבורים. היום המחקר נוטה לדעה שגם העריכה הדו־טרונומיסטית איננה עשויה מעור אחד. למשל נלסון (עריכה), עמ' 119–127, 531–540) סבור שהיו שני שלבים בעריכה הדו־טרונומיסטית – אחד בתקופת יאשיהו והשני לאחר החורבן (ראה למשל שם, עמ' 119–127). דעתו של נות, שמקורותיו של ספר יהושע היו מסורות קצרות ונפרדות ולא תעודות היסטוריוגרפיות כתובות, מושפעת במידה רבה מגישתו של גונקל, המנסה לחשוף את הצורות

על אף ההבדלים המשמעותיים בין שתי הגישות, מטרותיהן העקרוניות דומות. שתיהן מתמקדות בהיבטים הדיאכרוניים של הטקסט, ושתיהן מתיימרות לחשוף את החומרים המקוריים שמהם הורכב הספר ולשחזר את שלבי התהוותו וגיבושו. גישות דיאכרוניות שלטו בחקר המקרא במאה התשע עשרה עד השליש השני של המאה העשרים. הן התמקדו בהיווצרות הטקסט ובשלבי חיבורו ועריכתו. סתירות, חזרות, פערים והבדלי סגנון היו הכלים שבעזרתם חשפו החוקרים את הרבדים השונים של הטקסט.

על הגישות הדיאכרוניות לסיפור המקראי מותחים חוקרי ספרות מודרניים ביקורת נוקבת. הם גורסים שכאשר באים לחקור סיפור מקראי יש לבחון את משמעותו באמצעות עיצובו הסופי ובגישה סינכרונית.⁵ ואכן, בשלושת העשורים האחרונים חל מפנה בחקר המקרא. חוקרים רבים ניגשים לחקר המקרא בגישה ספרותית. על פי הגישה הזאת סתירות, חזרות, פערים וסגנונות שונים אינם מעידים על שילוב מקורות אלא הם מוטיבים אופייניים של סיפורת בכלל. ואמנם, עם התפתחות המחקר הספרותי במקרא הושם דגש גם בהיבטים הספרותיים של ספר יהושע בעיצובו הסופי. תפנית זו הולידה כמה מחקרים ספרותיים חשובים, החושפים פוטנציאל גדול להמשך המחקר בכיוון זה.⁶

של המסורות בשלב שהן סופרו בעל פה (ראה גונקל, אגדות, עמ' 15–17, 23–38). לעומת גישות אלה קויפמן סבור כי הספר נכתב סמוך למאורעות, ומכאן אמינותו. לדעתו יש להבחין בין העריכה הדוֹיטרונומיסטית מתקופת יאשיהו לבין היסוד הקדום של ספר דברים. הוא טוען שהסגנון הדוֹיטרונומיסטי בספר יהושע אינו תוצאה של העריכה המאוחרת, אלא הוא סגנונם של סופרים קדומים שכתבו בסגנון ספרות התורה, בייחוד בסגנון ספר דברים הקדום. קויפמן מתווכח בחריפות בעיקר עם גישתם של אלט ונות (ראה למשל קויפמן, כיבוש הארץ, עמ' 7–13, 101–108). לעדכון נוסף לדבריו ראה הנ"ל, יהושע, עמ' 4–5. גם מלמט (ישראל, עמ' 49–80) סבור שספר יהושע הוא בעיקרו ספר אמיץ. לדעה דומה ראה רייט, יהושע, עמ' 105–111. וייס, המקרא כדמותו, עמ' 47–73. גרינברג (חקר, עמ' 71) כותב: 'עד ימינו רואים חוקרי המקרא את עיקר מלאכתם בחדירה מבעד לכתוב אל צורתו הראשונית. השאלה ההיסטורית-פילולוגית היא כיצד התהווה הכתוב, והמטרה הנכספת — לתאר את תהליך התהוותו. מנת הכישרון והמרץ המושקעת במטרה זו היא כה רבה עד שבדרך כלל לא נותר כוח להעמיק חקור בכתוב כמו שהוא — לפענח את משמעות מילותיו ומשפטיו ולעמוד על התקשרותם לסעיפים, לפרקים ולספרים'. ראה גם פוקלמן, סיפורת, עמ' 1–8; אלטר, אמנות, עמ' 12–33; קליינס, סיפור; בראפרת, העיצוב, עמ' 8–10; פלאצ'י, סיפורת. זקוביץ (שמשון, עמ' 14–15) סבור שיש לנתח את היחידות הסיפוריות בגישה כולייית בלא התוספות שרבו בה, אף כי הוא מודע לסובייקטיביות שבשימה זו. גם פולצ'ין (משה, עמ' 6) משלב בין שתי הדיסציפלינות ומאמץ את התפיסה כי קודם יש לנתח את היצירה ניתוח סינכרוני ורק לאחר מכן ניתוח דיאכרוני. לעומת זאת לודר (מבנים קוטביים, עמ' 1–2) מדגיש שכמו בכלשנות, על הניתוח הסינכרוני לבוא לפני הניתוח הדיאכרוני.

פולצ'ין, משה, עמ' 73–145; קלי, כיבוש; ג'ובלינג, גבול הירדן, עמ' 88–134; גן, יהושע; קופמנו, יהושע כד; הנ"ל, יהושע כג; אסלינגר, לתוך ידי, עמ' 25–54 ועוד; זקוביץ, הומור; האוך, קריאה ספרותית, עמ' 4 ועוד; הוק, הבטחות; מיטשל, יחד, עמ' 17–19 ועוד; רובינסון, סיפור יריחו; מק־קנילי, רחב.

ובכל זאת בהשוואה לספרי מקרא אחרים הטיפול הספרותי בספר יהושע מועט, ועדיין לא ניתנה תשומת לב נאותה להיבטים הספרותיים שלו.⁷ בדרך כלל המחקרים הספרותיים דנים בשאלות ספורדיות, בתופעה מסוימת או בחלק מצומצם של סיפור הכיבוש, ולא ביחידה הכוללת. העיסוק הדל בהיבטים הספרותיים של ספר יהושע נעוץ אולי בתחושה שהספר אינו מעולה מבחינה ספרותית. הוא עוסק מעט מאוד בעולמן הפנימי של הדמויות, בחייהן ובתחושותיהן, והוא גם אינו מטפל במערכות יחסים בין דמויות. נראה שמשום כך הוא לא משך את לבם של חוקרי ספרות, המעדיפים לעסוק ברבדים האישיים והפנימיים של הנפשות הפועלות. הספר מתמקד במלחמות ובהרג, והחוקרים בעלי הנטייה הספרותית לא נמשכו לעסוק בעיצוב האמנותי של הטקסט ובהיבטיו הפואטיים.⁸ ואולם ספר יהושע הוא בלא ספק חלק מהסיפורת המקראית, ולפיכך יש לנתחו גם על פי הגישות הספרותיות.

בחיבור שלהלן אציג מחקר ספרותי מקיף לסיפור הכיבוש של הארץ. אני טוען כי עורכו של ספר יהושע אסף את החומר, עיצבו, הוסיף עליו משלו והעניק לו צורה חדשה. לדעתי יש להתייחס לעורך זה כאל יוצר-אמן אשר הטביע את חותמו על יצירתו ועל מקורותיו.⁹ ההנחה המרכזית בעבודתי היא שיש היגיון סינכרוני בטקסט העומד לפנינו, אף שאין להתעלם מכך שהטקסט המקראי אינו עשוי תמיד מעור אחד.

חוקרי ספרות המקרא סוברים כי נכון יותר לנתח את הסיפור המקראי בעיצובו הנוכחי. עמדתם מבוססת על ההנחה שפעולת העריכה מחושבת וכי יש להתייחס אליה כאל יצירה חדשה. גם כאשר לסוגות אחרות החוקרים נוקטים עמדה דומה. בעניין ניתוח מדרשים שעברו עריכה יצחק היימן קובע:

עורכי המדרשים לא הסתפקו אפוא בהעתקת דרשות שנדרשו בעל פה בשעתן כפי שהן, אלא יצרו חטיבות גדולות יותר על ידי צירופיהם של חלקי דרשות, או של דרשות שלמות שהגיעו לידיהם. [...] עורכי המדרשים הללו תרמו אפוא גם הם תרומה משלהם; ב'מעשה המרכבה' שלהם, בשילובן ושיבוצן של חטיבות שלמות שהגיעו אליהם במסורת זו בזו יצרו יחידות חדשות, גדולות ועשירות יותר. גם עריכה במובן זה היא אומנות

7 המצב הקיים היום בכל הקשור למחקר הספרותי בספר יהושע מזדקר לעין מיד לנוכח ההשוואה בין הערך העוסק בספר יהושע ב־*ABD* (התפרסם ב־1992), שבו אין התייחסות להיבטים הספרותיים, לעומת ערכים העוסקים בספר בראשית (הכרך השני, עמ' 956–962), בספר שמות (שם, עמ' 695–696), בספר שופטים (הכרך השלישי, עמ' 1113) ובספר שמואל (הכרך החמישי, עמ' 965–973). בכל אלה יש התייחסויות נרחבות להיבטים הספרותיים.

8 הרתיעה מהעיסוק בספר יהושע באה לידי ביטוי בניסיונות החוקרים, הן יהודים הן נוצרים, לשלב את ספר יהושע, העוסק במלחמות, בעולמם הרוחני של המאמינים. ראה גרינברג, הרהורים, עמ' 284–290; נוגלסקי, הטפה.

9 ראה למשל רוזנצווייג, מדע, עמ' 32–33; בובר, מקרא, עמ' 66–68; ויליס, ביקורת עריכה, עמ' 86; זקוביץ, סיפור, עמ' 53–54.

יוצרת; בחירה עצמאית של החומר, ארגונו וסידורו מחדש לפי עקרונות סגוליים, העלאת משמעויות חדשות על ידי עימותם של דברים, שלא היה קשר ביניהם במקורם – יש בכל אלו משום חידוש ומשום יצירה ספרותית.¹⁰

אלברט בייטס לורד סבור שה'מבצע' של שיר שנמסר לו בעל פה הוא גם מחברו. כל ביצוע הוא חד-פעמי ומהווה יצירה חדשה. בכך לורד שולל את התפיסה של 'השיר המקורי':¹¹

It should be clear from the foregoing that the author of an oral epic, that is, the text of a performance, is the performer, the singer before us. Given normal eyesight on the part of the spectator, he is not multiple, but single. The author of any of our texts, unless an editor has tampered with it, is the man who dictated, sang, chanted, or otherwise gave expression to it. A performance is unique; it is a creation, not a reproduction, and it can therefore have only one author.

אם נניח שעורכי המקרא היו יוצרים מקוריים בזכות עצמם, כי אז הניסיון לחשוף את המקורות הקדומים קשה ולעתים בלתי אפשרי. יתרה מזו: הניסיון להתחקות אחר חומריו של היוצר בא במקרים רבים על חשבון חקירת כוונתה של היצירה.

חוקרים מהאסכולה הספרותית-היסטורית מודדים את ספר יהושע באמות מידה של דיסציפלינות היסטוריות. על פי גישה זו קביעת זמן החיבור היא אבן יסוד במחקר של ספרי ההיסטוריוגרפיה. מרבית החוקרים שוללים את אמינותו ההיסטורית של ספר יהושע וסוברים שהוא נערך בתקופה מאוחרת, במסגרת העריכה הדו־טרונומיסטית.¹²

10 היינמן, דרשות, עמ' 25–26.

11 לורד, הזמר, עמ' 101–102. גישה דומה מיישמת שנהר-אלרעי (מספר, עמ' 31) בחקר הסיפור העממי.

12 נות, יהושע, עמ' 9–10; הייס ומילר, היסטוריה, עמ' 231–234; ברייט, היסטוריה, עמ' 126–139. לא כאן המקום לדון בהרחבה בנושא זה, ובכל זאת אעיר כי אילו נכתב הספר בתקופה מאוחרת, סביר להניח שהיה נוצר אנכרוניזם טבעי בעניין מרכזיותה של ירושלים ולעיר היה ניתן מקום חשוב יותר. אכן, בספר יהושע השומרוני יש להר גריזים מקום מרכזי. כך למשל הוסב הטקס בהר עיבל לפי נוסח המסורה (יהושע ח, ל–לה) להר גריזים בנוסח השומרוני (מרחיב, השומרוני, עמ' 41), והאבנים שכתבו עליהן את המשנה תורה הוקמו שם. תמורת נתינת הגבעונים כחוטבי עצים ושואבי מים 'בבית ה', לפי נוסח המסורה, הם ניתנו למזבח ה' בהר גריזים (שם, עמ' 42). לפי תחילת פרק י מחנהו של יהושע מוצב בהר גריזים ולא בגלגל, וגם אחרי הניצחון על מלכי הדרום הוקרב קרבן הפסח בהר עיבל. לפי נוסח זה יהושע מקים היכל בהר גריזים במקום בשילה ושם בו את אוהל מועד ואת כל כלי המשכן (שם, עמ' 43). בשכתוב של ספר יהושע, שנמצא בקומראן ובמצדה, מופיע הסבר אפולוגטי להשכנת המשכן בשילה ולא בירושלים (ראה קימרון, קומראן; טוב, השכתוב).

לרוב מוסברת משמעותו של הספר במסגרת זו, אף כי אין שוררת תמימות דעים באשר לטיבה ולזמנה.¹³

פירוש קטע ספרותי על רקע קביעת זמן חיבורו כרוך בסכנה שלא כל צדדיו יבואו לידי ביטוי אלא רק אלה המתאימים לתפיסה הקבועה מראש. יתר על כן: אין קיימת הכרעה במחקר בעניין זמן חיבורו של הספר, וספק אם נכון לבסס את הבנת הטקסט ומשמעותו על השערות שאינן מאוששות.

אני סבור שיש זיקה ישירה בין המחבר וזמנו לבין היצירה. דעתי זו מנוגדת לדעה השוררת בקרב חלק מחוקרי הספרות.¹⁴ יצירה אינה נוצרת בחלל ריק אלא במציאות היסטורית מסוימת. בנוגע לספרי מקרא רבים אי-אפשר להגיע לוודאות מלאה באשר לזמן חיבורם. אפילו היה הדבר אפשרי, יש להכיר בכך שידיעותינו ההיסטוריות על אודות החברה ועל אודות התרבות בתקופת המקרא מוגבלות ביותר. לכן כאשר דנים בספר שאין ודאות באשר לזמן חיבורו כדאי להביא בחשבון את ביקורתם של חוקרי הספרות והפילוסופיה על הגישה הספרותית-היסטורית, הנוטה לבאר יצירה על הרקע ההיסטורי שלה, ולאמץ את הצעתם של חוקרי הספרות להדגיש את הפואטיקה של הטקסט ולבאר את היצירה הספרותית בראש ובראשונה מתוכה.¹⁵ לתפיסתי, עיקר

13 גוד (יהושע, עמ' 992) מסביר את משמעותו של הספר על רקע הימים החשוכים של גלות בבל. לפי פירוש זה הספר משקף את חלומו של הדויטרונומיסט לאחזיה שלמה בכל הארץ ומביע את תביעת הזכות של ישראל על הארץ על ידי עריכתו של סיפור הכיבוש. נלסון (יאשיהו) עומד על אופיו המלכותי של יהושע ומסביר אותו על רקע של עריכת דויטרונומיסטית מוקדמת יותר — בזמנו של יאשיהו. נלסון סבור שדמותו המלכותית של יהושע בספר אנכרוניסטית וכי מטרתה להציג מתווה למלכות אידאלית על פי ההשקפה הדויטרונומיסטית. הוא גורס שיאשיהו המלך שימש דגם לדמותו המחודשת של יהושע. חוקרים אחדים בעלי זיקה היסטורית מקבלים עקרונית את הספר כאמין. קויפמן (כיבוש הארץ, למשל עמ' 101–108) סבור שעל אף היסוד האגדי שבספר יהושע משתקפת בו מציאות ראלית קדומה. ראה גם אולברייט, הכיבוש הישראלי; הנ"ל, תקופת המקרא, עמ' 24–34; מלמט, ישראל, עמ' 49–80; רייט, יהושע י; הנ"ל, ארכאולוגיה, עמ' 69–85.

14 לנושא זה ראה גם ברטון, קריאה, עמ' 158–167.

15 ראה למשל וייס, המקרא כדמותו, עמ' 1–27. זו תפיסתם של חוקרים רבים הגורסים כי ההבדל בין 'סיפור' ל'היסטוריה' אינו כה גדול כפי שנוטים לחשוב. אכן המילים histoire בצרפתית ו-geschichte בגרמנית משמען גם 'סיפור' וגם 'היסטוריה'. הדמיון בין המילים story ו-history באנגלית מעיד אף הוא על הקרבה שביניהן (טיילור, מְבָדָה, עמ' 9). טיילור קובע שהיסטוריה היא צורה של סיפור (story-telling). ראה גם אלטר, היסטוריה, עמ' 143–144. ולש (מושגים כורכים) קובע כי מלבד משימתו של ההיסטוריון להיות נאמן לראיות שברשותו עליו גם למלא את חובתו לקוראיו, המצפים להנחיה באשר למשמעות המאורעות ואינם מסתפקים בדיווח יבש על אירועי העבר. תיאור היסטורי וגם סיפורת מתארים אירועים, וטכניקות הכתיבה משותפות (ראה וינריב, חשיבה היסטורית, עמ' 411–445). העמדת הספרות כנגד ההיסטוריה עולה כבר בדבריו של אריסטו (פואטיקה, עמ' 33): 'מתוך האמור ברור גם שתפקיד המשורר הוא לספר לא את העובדות (הדברים שקרו), אלא את סוג הדברים שעשויים לקרות, כלומר את המאורעות האפשריים לפי ההסתברות או ההכרח. שהרי ההיסטוריון והמשורר נבדלים זה מזה לא במה שהם מספרים בחרוזה או לא בחרוזה (שהרי אפשר לערוך את כתבי הרודוטוס בחרוזה ועם זאת הם לא יהיו פחות היסטוריה בחרוזה מאשר בלי בחרוזה); אלא בואת הם נבדלים: האחד מספר את העובדות (הדברים שקרו), ואילו השני — את סוג הדברים שעשויים לקרות. משום כך השירה היא יותר פילוסופית ויותר נכבדה מן ההיסטוריה'.

הניתוח הספרותי צריך לעסוק בביאור היצירה עצמה ולא בהכרת המחבר או התקופה על פי היצירה. על כן לא אדון ברקע ההיסטורי המשוער של ספר יהושע, ובמקום זאת אנסה לחשוף באמצעות המחקר הספרותי את ההשקפה האידאולוגית-היסטורית של המחבר או המחברים העולה מתוך הטקסט. לא אנסה להבין את משמעותו של הסיפור על פי זמן חיבורו, אלא להפך: לאור משמעותו של הסיפור אשאף לקבוע את הרקע האידאולוגי-היסטורי שלו.¹⁶

ספרי ההיסטוריוגרפיה המקראיים נכתבו מנקודת מבט דתית-רוחנית שנועדה לחנך ולעצב את דמותו הרוחנית של הקורא.¹⁷ התיאור ההיסטורי אינו אלא אמצעי להדגים את דרכי הנהגת ה' את עולמו בעבר כדי שילמדו הקוראים באשר להווה. בהתאם לעקרונות האידאולוגיים המונחים בבסיסם עוצבו הסיפורים הכלולים בספרים אלה.¹⁸ מטרת הסיפור המקראי אינה לשעשע או לשמש יצירת אמנות. הסיפור המקראי הוא אמצעי להעברת מסרים אידאולוגיים, חינוכיים, דתיים ומוסריים. אך כבכל יצירה ספרותית אין לנתק בין רעיונותיו ותכניו של הסיפור לבין דרכי עיצובו. באמצעות ניתוח ספרותי של היצירה אשאף לחשוף את האידאולוגיה ואת המשמעות המעוצבת בסיפור.¹⁹

בהקשר זה ראוי לצטט את דבריו של תומס סטרנס אליוט:²⁰

אנו יכולים להתייחס לתרגום המוסמך של המקרא או לחיבורים של ג'רמי טיילור כאל ספרות, כפי שאנו מתייחסים לכתבים ההיסטוריים של קלרנדון או של גיבון – שני ההיסטוריונים האנגלים הגדולים שלנו. [...] כל המחברים האלה היו אנשים אשר בצד המטרות הדתיות, ההיסטוריות או הפילוסופיות שלהם התברכו בבקיאות בשפה ההופכת את קריאת חיבוריהם לעונג לכל אלה שיכולים ליהנות משפה כתובה היטב, גם אם אינם מתעניינים במטרות שהיו לנגד עיניהם של המחברים. אף כי אני מכיר בלגטימיות של התענוג הזה, אני מודע יותר לניצולה לרעה. אלה אשר נהנים

16 ראה אסלינגר, לתוך ידי, עמ' 3 הערה 3. על האידאולוגיה המשתקפת בתיאורי הנחלות בספר יהושע יג-יט, ראה עסיס, עד אנה.

17 ראה סוג'ין, אל והיסטוריה.

18 לאמתו של דבר גם כתיבת היסטוריה כרוכה במיון חומר, שהרי אי-אפשר לכלול את כל מה שהתרחש בתיאור ההיסטורי, וההבחנה בין עניינים משמעותיים למשמעותיים פחות תלויה בנקודת מבטו של ההיסטוריון. ראה דריי, פילוסופיה של היסטוריה, עמ' 27-29; אטקינסון, ידע, עמ' 69-94; קאר, היסטוריה, עמ' 21-40. התלות של האירוע ההיסטורי בהיסטוריון עולה מהגדרתם של פילוסופים רבים למונח 'היסטוריה'. הפילוסופים מדגישים כי לא כל מה שהתרחש בעבר יכול להיחשב היסטוריה, ועל כן יש המסיקים כי 'היסטוריה היא תהליך מתמשך של יחסי גומלין בין ההיסטוריון לעובדות שלו, דיאלוג אין סופי בין ההווה והעבר' (שם, עמ' 41). מאכן העולה הספק באשר ליכולתם של היסטוריונים לשחזר את המאורעות כפי שהם קרו. ראה דריי, פילוסופיה של היסטוריה, עמ' 21-40; ולש, מבוא, עמ' 93-116; אטקינסון, ידע, עמ' 69-94.

19 אכן, במרבית הפירושים לספר יהושע נעדרת ההתייחסות להיבטים התאולוגיים של הספר. יוצא דופן הוא פירושו של בטלר (יהושע).

20 אליוט, דת וספרות, עמ' 95-96.

מכתבים אלה רק בגלל ערכם הספרותי הם בעיקר פרזיטים; ואנו יודעים כי פרזיטים – כאשר הם מתרבים מדי – הם הרסניים (pests). בקלות אוכל לגנות במשך שעה שלמה אנשי ספרות שהגיעו לאקסטזה בדבר 'המקרא כספרות', המקרא כ'יצירה הנשגבה ביותר של הפרוזה' [...] אכן, למקרא יש השפעה ספרותית על הספרות האנגלית לא מפני שהוא נחשב לספרות אלא מפני שהוא נחשב לדבר האל. והעובדה שאנשי ספרות דנים היום במקרא ככספרות מצביעה כנראה על סופה של השפעתו ה'ספרותית'.

בפרק הראשון בספרי אכלול עיון במבנה של סיפור הכיבוש של הארץ (יהושע א–יא), בארגון יחידותיו, בתפקידן בתוך השלם ובמשמעויות העולות מהמבנה המיוחד הזה. בפרקים האחרים אנתח ניתוח מדויק את היחידות הספרותיות מבחינת תוכן ועיצובן הסגנוני. הבנה נכונה של היחידות הקטנות תשוב ותאיר את היחידה הכוללת ואת משמעותה.